

Posudok na diplomovú prácu Bc. Veroniky Burdovej *Kríze identity z perspektívy transgender* (Antropologická studia, Fakulta humanitných štúdií Univerzity Karlovy, Praha, 2022; vedúci práce Jan Bierhanzl, PhD.)

Diplomová práca Veroniky Burdovej si kladie ambiciózny cieľ – skúmať transgender identitu v interdisciplinárnom rámci genderových štúdií a transgenderových štúdií, no s dôrazom na filozofické uchopenie tejto problematiky ako problematiky identity. Oceňujem autorkinu snahu popasovať sa s náročnou témou a vari ešte náročnejšími teoretickými textami, ktoré tému uchopujú. Hodnotu vykonanej intelektuálnej práce však znižuje viacero problémov, na ktoré v posudku poukážem. Predosielam, že moje hodnotenie vychádza okrem ukotvenia vo feministickej filozofii (do ktorej počítam aj práce Judith Butler, s ktorými autorka vo významnej miere pracuje) aj z genderových štúdií. Vo vnútri týchto disciplinárnych a interdisciplinárnych podujatí sa pohybujú aj moje nasledujúce úvahy.

Samotné jadro práce je rozdelené do piatich kapitol: Otázka identity v postmodernej spoločnosti (s. 8 – 10); Fenomén identity transgender (s. 10 – 20); Perspektíva tela v performatívnej teórii genderu u Judith Butler (s. 20 – 30); Kritika performatívnej teórie Judith Butler (s. 30 – 53); a Budúcnosť genderu (s. 53 – 61). Postupne nimi prejdem a zhodnotím ich.

V prvej kapitole Veronika Burdová rámcuje výskumný problém ako súčasť širšieho problematizovania identity v “postmodernej” spoločnosti. Domnievam sa, že odkaz na postmodernitu je tu nadbytočný a potenciálne otvára pole otázok, ktoré nie je možné na ploche diplomovej práce zodpovedať. Ak tomu však správne rozumiem, tak toto rámcovanie jej má umožniť (sledujúc prácu feministickej diskurzívnej psychologičky Kateřiny Zábřodskéj) rozvoľnenie jej uvažovania smerom od identity k subjektu, a v nosných častiach práce k stelesnenému (a genderovanému) subjektu.

Druhá kapitola má jasnejšie explikovať otázku identity v súčasnosti na príklade “krízy identity” transgender ľudí. Domnievam sa, že v tejto kapitole “si” autorka “zarába” na problém. Po prvé, autorka tu zmiešava, zamieňa, resp. minimálne jasne neodlišuje termíny transgender na jednej a transsexuál na druhej strane, resp. transgender či transgenderizmus na jednej a transsexualita či transsexualizmus na druhej strane. Po druhé, rozlišuje tu aj medzi pohlavnou (sexuálnou) identitou a rodovou (genderovou) identitou, ďalej “pohlavím” a “psychologickým pohlavím” a napokon “identitou z hľadiska genderu”. Rozlíšenia medzi týmito termínmi nie sú zjavné. Po tretie, v práci ako celku sa “bijú” dve medicínske paradigmy chápania transgenderu – jednak ako poruchy genderovej či pohlavnej identity (gender identity disorder, v zmysle staršieho Diagnostického a štatistického manuálu psychických porúch, DSM-4), ako o nej s odkazom pravdepodobne na text Jánošovej (2008) autorka píše na s. 15 hore, a potom ako genderovej dysfórie (gender dysphoria, v zmysle novšieho DSM-5), ako o nej autorka píše na s. 11. Terminológia, ktorú Veronika Burdová predstavuje hlavne na s. 10 – 15, nie je v rámci genderových a transgenderových štúdií vôbec samozrejma. Svoj výklad, zdá sa, zakladá do veľkej miery na práci Jánošovej (2008), pracujúcej s problematickými pojmami jadrovej pohlavnej identity a rodovej roly. Netvrdím, že s týmito pojmami nie je možné pracovať, domnievam sa však, že autorka si ich partikulárneho teoretického ukotvenia (v prípade “roly” vo funkcionalizme a v prípade “jadrovej identity” v tom, čo by Butler nazvala metafyzika substancie) nie je celkom vedomá - nereflektuje ho totiž. – Mohla by na obhajobe vysvetliť, ako rozumie uvedeným terminologickým rozlíšeniam, ich paradigmatickým ukotveniam a možným konzekvenciám pre formuláciu jej výskumného problému (aj jeho riešenia)?¹

Z hľadiska použitých zdrojov a aj z hľadiska celkovo tu utváraného naratívu za problematickú považujem podkapitolu Historie transgender (s. 16 – 20). Po prvé, v svojom výklade histórie transgenderu sa autorka spolieha na štúdiu Dvorskyho a Hughesa (2008), ktorá je nerecenzovaným odborným textom zverejneným online. Mohla by na obhajobe zdôvodniť, prečo vychádza práve z tejto štúdie? Zvažovala pre tento historický exkurz aj prácu s inou literatúrou? (Ak áno, s akou? Ak nie, prečo?) Po druhé, za mimoriadne problematickú považujem výklad na s. 18 od odstavca “Obecně

¹ V každom prípade pre ďalšie štúdium odporúčam min. v českom jazyku dostupný zhŕňajúci kritický text týkajúci sa diagnostikovania transsexuality: Dvořáčková, J. (2008). Diagnóza F 64.0: Transsexualita optikou sexuologie. *Sociální studia/Social Studies*, 5(1), 55-75.

lze říci...” až po odstavce končiaci slovami “vztahu psychiky a těla” na s. 19. Vedome či nevedome tu autorka pracuje s veľmi problematickým diskurzom transsexualita a transgenderu ako “pocit[u], že jsem se narodil do nesprávného těla” (s. 18) a “pocitů rozpolcenosti” (s. 18). Zároveň tiež predkladá anekdotickú empirickú evidenciu o tom, že “ani operace není dostačujícím a tím správným řešením problému identity transsexuálů” (s. 18), pričom odkazuje na rozhovor s aktivistkou Charlie Evans, zakladateľkou organizácie Our Duty – The Detransition Advocacy Network (odkaz v Referenciách na rozhovor nie je ani správne uvedený ani úplný). Opäť, vedome či nevedome, v každom prípade bez kritickej analýzy prameňov, pracuje s mediálnym článkom, ktorý podľa odborných stanovísk² nadhodnocuje počet tých, ktorí usilujú o detranziciu, často pritom ide o detranziciu tých, ktorí tranziciu mali začať v dobe nástupu puberty či pred ňou. Domnievam sa, že takýto výklad je súčasťou diskurzu, ktorý varuje pred tzv. genderovou ideológiou³, pričom práve tranzícia (a jej údajné zlyhania) sa popri teplých manželstvách (a ich údajných, najmä výchovných, zlyhaniach) chápe ako exemplárny príklad údajného genderového voluntarizmu a jeho škodlivosti pre individuálne ľudské zdravie a fungujúcu spoločnosť. Uvedené problematické tvrdenia nie sú v predloženej diplomovej práci podľa môjho názoru náhodné, ale rovnako nemotivované, resp. bez opory v odbornej literatúre sa opätovne vynárajú na konci záverečnej kapitoly.

Kapitola predstavujúca teóriu Butler je pomerne zrozumiteľná, sleduje štandardný výklad. Je tu však vidieť, že mnohé teoretické tvrdenia nie sú dostatočne vypracované a spoliehajú sa na dôkladnú oboznámenosť čitateľiek a čitateľov diplomovej práce s *Gender Trouble* či *Bodies That Matter*; na myslím predovšetkým pasáže o otcovskom zákone a tabu homosexuality (s. 22 – 23) a tiež psychoanalytický rozbor dragu/travestie (s. 29). Bez predchádzajúceho vedenia sú tieto časti podľa môjho názoru nezrozumiteľné.

Ťažisko práce predstavuje kapitola nasledujúca – Kritika performatívnej teórie genderu u Judith Butler a záverečná – Budúcnosť genderu. Autorka diplomovej práce tu predkladá rôzne približovania sa k teórii Butler, pričom nie všetky sú kritické v zmysle jednoznačného zamietnutia teórie performativity, ale predstavujú skôr kritiku v zmysle problematizácie. Vo veľkej miere tu vyťahuje najmä v češtine dostupnú prácu rakúskej filozofky Herty Nagl-Docekal.

Prvá podkapitola kapitoly Kritika... s názvom Historicko-filozofický kontext těla začíná takpovediac “od Adama”, t. j. od Platóna, ale nie je zrejmé, čomu jeden a pol strany “letom svetom” od Platóna cez Aristotela po Descartesa vôbec slúži. Okrem toho, že autorka sa tu spolieha na dva pomerne obskúrne zdroje (Dosedlová a Kučerová 2006, Canode 2002), tak v zásade aj prehliada to, že Butler v *Bodies That Matter* pomerne dôsledne diskutuje Platóna aj Aristotela. – Ak bude na obhajobe na túto diskusiu čas: Ako by dôslednejšie čítanie *Závažných tiel* zmenilo túto podkapitulu?

V druhej podkapitole kapitoly Kritika... Tělo jako text diplomandka pracuje s uznávanými komentátorkami Butler – Susan Bordo a Veronicou Vasterling a na s. 34 ich argumentáciu zhŕňa síce

² Zhrnuté aj s konkrétnymi odkazmi na výskumy renomovaných inštitúcií sú v tomto mediálnom článku: Knox, L. (2019). Media's 'detransition' narrative is fueling misconceptions, trans advocates say. *NBC News*, 19. 12. 2019 [online]. Dostupné na <https://www.nbcnews.com/feature/nbc-out/media-s-detransition-narrative-fueling-misconceptions-trans-advocates-say-n1102686>.

Ďalej, odborníčky a odborníci v oblasti detskej psychiatrie a endokrinológie v stanovisku k nedávnej žalobe na poskytovateľa zdravotnej starostlivosti vo Veľkej Británii za údajnú ujmu spôsobenú osobe vo veku pod 18 rokov tranzíciou argumentujú, že rozhodnutie o podobe tranzície a jej medicínskom manažmente nemá byť vecou plošného súdneho rozhodnutia, ale sa má zakladať na dôkladnom profesionálnom zvážení prípad od prípadu. (de Vries, A. L., Richards, C., Tishelman, A. C., Motmans, J., Hannema, S. E., Green, J., & Rosenthal, S. M. /2021(. Bell v Tavistock and Portman NHS Foundation Trust [2020] EWHC 3274: Weighing current knowledge and uncertainties in decisions about gender-related treatment for transgender adolescents. *International Journal of Transgender Health*, 22/3(, 217-224.)

³ K tomu pozri napr. Kobová, L. (2019). Co je antigender a proč se mu dnes daří. In Mottlová, M. (ed.) *Nebezpečná genderová ideologie v České republice? Monitorovací zpráva Social Watch k genderové rovnosti 2019*. Praha: Social Watch. Dostupné na <http://www.socialwatch.cz/wp-content/uploads/social-watch-2019-gender.pdf>.

v krátkosti, ale dobre. O dačo menej pochopiteľné je však vysvetlenie autorky, že “Butler chápe jazyk v analogickém smyslu ke Kantovu rozlíšení mezi Ding a Sich” (s. 34). Mohla by túto svoju úvahu na obhajobe rozvíjať?

V tretej podkapitole kapitoly Kritika... Tělo jako subjektivní zkušenost ztělesňování Veronika Burdová testuje pomerne závažnú námietku voči Butler, ktorú formuluje Dennis Schep a síce, že performatívne chápanie genderu efektívne “otvára cestu pro vyloučení těch, pro něž binární řád představuje jistotu a sebezpečenění vlastní pohlavní identity” (s. 36), konkrétne “[p]aradigma performativity představuje potenciální ohrožení, které těmto transsexuálům a transgender jedincům neumožňuje porozumět svým tělům a identitám” (s. 37). Pri uchopení článku Schep Burdovou ma rozladuje skutočnosť, že autorka predloženej diplomovej práce preberá z článku Schep len voči Butler plakatívne kritický moment (pritom sa ani nenamáha vysvetliť, aký význam nesie ňou citovaná básň Fuck you, is anyone listening) – preberá teda to, čo možno považovať za antecedent argumentu Schep, ale vôbec sa ďalej nezaobrá závermi, ktoré z tejto kritiky Schep vyvodzuje. Rozdiel medzi pravdou a zmyslom, ako ho koncipuje Schep v druhej polovici svojho článku (a jeho záveroch), by bol – domnievam sa – pre autorku práce inštruktívny.

Kritickú argumentáciu Prossera voči Butler, ktorým sa diplomandka venuje na s. 37 a 38, je ťažko brať vážne. Dôvodom však nie sú Prosserove tvrdenia ako také, ale celkom nesprávne citovanie Prossera (v práci citovaného ako “Possera”) – prostredníctvom sekundárnej citácie “cez” recenznú esej Halberstam (2000). Uchádzačka o úspešné absolvovanie druhého stupňa vysokoškolského štúdia by si mala byť vedomá tohto rozdielu a náležite s ním aj pracovať.

Keď autorka stavia proti teórii Butler sociologický výskum transžien od Schrock et al. (2005), tak do úvodného zhrnutia uvedeného textu vkladá silné teoretické tvrdenia, ktoré v štúdiu Schrock et al. taktó explicitnú oporu nemajú. Burdová na s. 38 tvrdí: “Subjektivní zkušenost některých transgender a zejména pak transsexuálů dokládá, že biologický esencialismus [sic!] sehrává důležitou roli, které musí být promyšlena v novém světle v kontextu trans studií. Transsexuální respondenti ve výzkumu Rubina uvedli, že použití hormonální terapie a mastektomie k maskulinizaci jejich těla potvrdilo jejich identitu jako muže, což u nich vyvolalo pocity autenticity (Shrock, Reid, Boyd, 2005, s. 318).” Po prvé, záver o tom, že prežívanie autentickosti vlastnej identity je výsledkom validity biologického esencializmu Schrock et al. nerobia a ani teoreticky na biologický esencializmus jednoducho usúdiť nemožno. V závere svojho textu, ktorý však Veronika Burdová ignoruje, autorský kolektív explicitne tvrdí, že zo spôsobu hovorenia výskumných participantiek samotných nevyplýva dôkaz o rozlíšení pohlavia a genderu (Schrock et al. 2005: 330) a dokonca hovorí o afinite ich záverov k chápaniu sociálnej konštruovanosti pohlavia, ako ho chápe Butler (ibid.).

Nie je možné detailne sa venovať celej argumentácii práce, predsa len by som ale na obhajobe rada počula, prečo sa autorka domnieva, že z odmietnutia idey autentického ženstva alebo mužstva vyplýva chápanie ženstva alebo mužstva ako falošného vedomia (s. 39 hore). Z akých predpokladov táto dilema vychádza?

V štvrtej podkapitole kapitoly Kritika... “Tělo jako otázka přirozenosti” sa autorka usiluje priblížiť feminizmus k biológii prostredníctvom reprodukcie článku Lane (2009), ktorá sa sama vracia najmä k teóriám Elizabeth Grosz. Tam, kde sa podávajú závery, argumentácia drží. Tam, kde sa argumentácia má dôsledne rozvíjať, je to horšie (napr. argumentačná línia týkajúca sa mozgu na s. 42). Podkapitola trpí podobným problémom, ako aj predošlé kapitoly – na malej ploche sa ženie pomerne zložitými novými konceptami a pracuje s nimi ako samozrejmosťou, ktorá si nevyžaduje pomalé vysvetlenie, ale všíi pojem na pojem, tvrdenie na tvrdenie. Viac než filozofická a interpretačná práca sa text ukazuje ako zhrnutie a kompilát, ktorý sa chce pre performovanie svojej vedeckosti zaštitíť rešpektovanými autorkami a autormi a aktuálne diskutovanými teóriami. To, že práca ako celok dobre nekomunikuje, sa ukazuje o. i. aj na s. 43, kde autorka opakuje po Lane (2009) citujúcu Serano apel na zrušenie diagnózy poruchy genderovej identity z DSM. Tá bola v roku 2013 naozaj odstránená a práca majúca transgender v názve by túto skutočnosť mala celkom samozrejme reflektovať.

Podkapitola pokračuje zaujímavým postulovaním záverov, ktoré sa bude snažiť ukázať, vyplývajúcich z argumentácie Nagl-Docekal. Autorka tvrdí, že “[s]ystematický přístup, v němž postupně

konfrontuje nedostatečnosť samotných predpokladů biologického prístupu, se Nagel-Docekal dopracovává k argumentům, které po detailním rozboru limitů biologických teorií, ve svém konečném důsledku mluví ve prospěch přirozené rozmanitosti genderových identit” (s. 44 – 45). Zhrnutie argumentov Nagl-Docekal je opäť nesmierne kondenzované a myslím, že aj dezinterpretované a možno náročky štylisticky nejasné. Nagl-Docekal nedospieva k žiadnej “prirodzenej rozmanitosti genderových identít”, ale píše o rôznom utváraní genderových vzťahov (jej slovami “vztahy mezi pohlavími” /Nagl-Docekal 2007: 43/) naprieč históriou. Záverečná argumentácia tejto podkapitoly na s. 46 – 47 je naskutku nezrozumiteľná. Navyiac necituje Nagl-Docekal tam, kde by mala – por. “Zpochybnění duality sice vede k podkopání patriarchálně koncipovanému naturalismu, avšak nezamezuje tomu, aby byl nahrazen nějakým jiným typem naturalismu.” na s. 46 textu diplomovej práce bez uvedenia zdroja a “Stručně řečeno, existuje nebezpečí, že patriarchálně koncipovaný naturalismus bude pouze nahrazen nějakým jiným naturalismem.” na s. 43 textu Nagl-Docekal.

Posledná podkapitola “Tělo jako otázka svobody” vychádza opäť primárne z práce Nagl-Docekal, s odvolaním sa na Lanea a Kiczkovú. Argumentácia tu nie je celkom jasná a preto by som autorku chcela požiadať, aby na obhajobe jasne a stručne porovнала a odlíšila chápanie slobody podľa Butler a podľa Nagl-Docekal.

Záverečná kapitola práce “Budoucnost genderu” je pomerne zmätočná. Hoci sa celou prácou vinie implicitné nástojenie na genderovej binarite a jej ukotveniu v niečom, čo chce byť “biologickým” či “prirodzeným”, tak na s. 53 autorka argumentuje, že gender speje k androgynii a tak údajne aj iluzórnosti genderovej identity vraj v duchu Butler. Vzápätí však argumentáciu pozmení a namiesto kýtenej androgynie píše o pluralite genderov, pričom otázku zužuje na problematiku práce, aby spravila zase ďalšiu otočku a vylúčila súbežnú genderovú binaritu a plurálnosť genderových identít.

Celkom nezrozumiteľná je tu argumentácia Popperom (s. 55) a variabilitou sexuality u zvierat. Čo z toho vyplýva pre chápania genderu v ľudskej spoločnosti, a prečo je potrebné sa pri robení nejakých záverov zaštitovať Popperom? (Z čoho pochopiteľne vyplýva otázka: Aké sú pravdivostné nároky záverov predloženej práce?)

Je symptomatické, že práca končí odstavcami zhustenej morálnej paniky. (Inkrimované závery začínajú odstavcom “Ačkoliv biologický vhléd” na s. 54.) Pravdepodobne náhodne zvolení údajní “postgenderisti” Huges a Dworsky sa tu stávajú slamenými panákami, do ktorých sa treba triafať preto, aby sa vo výsledku uhájila nejaká prirodzenosť mužskosti a ženskosti. Potom, čo práca tak práce zhromažďovala rôznorodú argumentáciu, sa celkom rozpadá vo výkrikoch do tmy: “Nejenže se v této budoucnosti stává pohlaví druhořadé, ale také jeho primární funkce bude nahrazena lepším systémem selekce genetického materiálu (...).” (S. 56.) Rozumím rozhorčeniu autorky z komodifikácie asistovanej reprodukcie a aj rozhorčeniu z požiadaviek, ktoré asistovaná reprodukcia kladie na fyzické a psychické zdravie žien podstupujúcich asistovanú reprodukciu (s. 56 – 57). Odkiaľ sa však berie? Ako súvisí s predchádzajúcou argumentáciou v celej práci, keď si tu nachádza také prominentné argumentačné miesto? Napokon prekvapivo vyznieva aj autorkine jasné normatívne tvrdenie, že nikto, kto nie je schopný reprodukovať sa bez nejakého druhu asistencie, by sa biologicky reprodukovať nemal. Aká idea prírody a prirodzenosti sa ukrýva za týmito závermi?

Autorka v závere poslednej kapitoly argumentuje za renaturalizácia genderovej identity, za nevyprázdňovanie ideí mužskosti a ženskosti. Prítom minimálne dvakrát dezinterpretuje myšlienky Butler: Domnievam sa, že v teoretizáciách Butler práveže historizovanie genderu podstatne chýba⁴ (ale teoreticky je prítomné u Nagl-Docekal) a že obsah toho, čo je mužstvo a čo ženstvo nie je o rôznych “pomeroch” jedného a druhého (ako autorka argumentuje na s. 57 – 58). Myšlienku renaturalizácie genderovej identity autorka ďalej rozvíja v úplnom Závere, kde argumentuje za neindividualistické chápanie genderových polarít po vzore nezápadných kultúr.

⁴ Ako to dobre ukazujú práce Cinzie Arruzza, napr. Arruzza, C. (2015). Gender as social temporality: Butler (and Marx). *Historical materialism*, 23(1), 28-52.

Ako som vyššie uviedla, práca sa vyznačuje pomerne vysokou eklektickosťou. Zhustená sumarizácia literatúry, ktorá častokrát pracuje so štúdiami veľmi výberovo, nedáva možnosť sledovať konzistentnú argumentáciu. Tá sa v závere, domnievam sa, rozpadá.

Na záver niekoľko formálnych poznámok:

S literatúrou autorka pracuje problematcky. Niektoré práce, na ktoré autorka odkazuje v texte, v záverečnom zozname literatúry chýbajú, resp. sú uvedené nesprávne (napr. Kliková v pozn. 2, s. 8; Kellner v pozn. 4, s. 10; Procházka 2002 na s. 14; Fifková 2002 na s. 15; Dosedlová a Kučerová 2006 na s. 32; Webster 2014 na s. 35 či Webster 2000 na s. 36). Autorka má tiež problém so sekundárnymi citáciami (por. Halberstam a Prosser).

Ďalej, často nie je jasné, kde citáty začínajú a kde končia. (K problému dochádza o. i. aj preto, lebo autorka nepoužíva pre citáty či úvodzovky vo vnútri citátov iné grafické značenie.) Pri kritickejšom čítaní by bolo možné toto považovať za plagovanie.

Z jazykového hľadiska práca nie je vždy celkom obratná tak, akoby si to filozofická argumentácia vyžadovala. Nielenže niekedy vo vetách chýbajú slová, ale výklad sa často zacykluje, opakuje a niekedy aj stráca v nepresných (vyššie uvedených) pomenovaniach. Práca obsahuje tiež pomerne vysoké množstvo preklepov, a to aj v menách autoriek (Stryke namiesto Stryker, s. 10 a inde; Grotz namiesto Grosz, atď. až do konca celej práce) a vyvoláva dojem, že ide o zámer. Celkom nepochopiteľné je časté používanie veľkého písmena pri slove Transgender. Autorka toto svoje rozhodnutie nikde nevysvetľuje. Mohla by na obhajobe uviesť, či za tým stojí nejaký teoreticky závažný zámer?

Prácu odporúčam na obhajobu a v prípade úspešného zodpovedania navrhovaných otázok ju odporúčam hodnotiť známkou dobre (3), v prípade nepostačujúcich odpovedí a diskusie však navrhujem hodnotiť známkou neprospela (4).

Eubica Kobová, 24. 1. 2022, Praha